

„ÍGY LETTEM, MINT MUNKÁM LEGNAGYOBB RÉSZE, TÖREDÉK”

Arany János töredékeiről

Egy-egy írói életmű vizsgálata során olykor kevesebb kutatói figyelem jut a töredékben maradt műveknek. Ez természetesen a szövegek különleges státuszából is fakad, hiszen olyan köztes szintű textusokról beszélhetünk, amelyeket a szerző nem publikált, tehát nem hagyott jóvá semminemű közlésre. A kritikai kiadások ugyanakkor rendre felveszik a kötetekbe a töredékeket, nem ritkán az alkalmi, személyes jellegű írások közé. Arany életműve kritikai kiadásának hatodik kötetében kerültek napvilágra a töredékben maradt művek, a zsengekkel és a rögtönzésekkel együtt. Erős lehet az olvasó gyanúja, hogy ezek főként olyan gyűjtemények, amelyekbe a bizonytalan státuszú költemények mintegy „ömlesztve” kerülnek. Ez a sajtó alá rendezői döntés, mint minden ilyen jellegű döntés, befolyásolja azt is, hogy hogyan olvassuk ezeket az írásokat. Azon túl, hogy valamiképpen nem teljes értékűnek érzékeljük ezeket olvasóként, fontos, hogy a szövegkörnyezet is befolyásolja az értelmezést, hiszen korántsem érdektelen szempont, hogy milyen módon kerülnek csoportosításra ezek az írások és vázlatok.

Arany János töredékben maradt írásait az úgynevezett zsengekkel és rögtönzésekkel együtt jelentették meg. Nyilvánvalóan e helyen nem lehetséges, hogy minden részletre kiterjedően elemezzem a teljes szövegkorpuszt, de talán nem lesz érdektelen kiemelni néhány írást, amelyeket akár csoportosítani is lehet. Az egyik ilyen típus az, amely akár irodalomtörténeti jelentőséget is tulajdonít az adott írásnak. A *Sejtelem* című, 1881-es töredéket például a *Toldi szerelmének* hosszadalmas megírására való utalásnak is lehet tartani:

*Ifjúkori munkát öregeken ne végezz,
Ha akarod, hogy jól menjen sora véghez,
Mert a keverék-mű a fejedre támad,
Inkább töredéknek maradjon utánad.¹*

A töredék kérdése valóban foglalkoztatta Aranyt, hiszen a már említett *Toldi szerelmének* előszavában is a töredékben hagyás gondolatát veti fel: „Érdemes volt-e a fáradságra s nem jobb lett volna-e a töredéket »nagyreményű és sajnálatos« töredéknek hagynom: azt már te fogod megítélni nyájas olvasó!”²

Másik szövegtípusnak tarthatók a betegséget és/vagy öregséget tematizáló írások:

*Rossz szememről egy nagy könyvben
Míg megkérdem a tudást:
Jó tanácsot nem lelek, de
Kapok új szemgyuladást.*

*Most tanács is, tanulság is
Ebből könnyen vonható
Tűrj pihenve; a természet*

*A legjobb útmutató.
(Tanulság, 1881)*

*O nátha, nátha! Grippe!³
Katarrhusz! Influenz!
Vagy bármi cifra névvel
S alakban megjelenesz.*

*Ugyan mért nem pihensz?
(Elégiák [részlet], 1882)*

*Szenvedek én egyben-másban,
Vén hurutban, fulladásban,
Rokkant ideggyengeségben,
Félvakságban, siketségben,
S impertinens dicsőségben.
(Szenvedek én..., 1877–1879)*

*Azt hittem a télen, hogy fűbe harapok:
De látom, ez egyszer tán még fűre kapok.
(Zöld vers a ligetben, 1870. április 2.)*

Az ilyen típusú versek nehézkesen illeszthetők az Arany-kultuszba. Ahogy erről Milbacher Róbert kiváló tanulmánya⁴ is értekezik, a beteg költő teste nem lehet szakrális okok miatt a szépirodalmi szövegek része

LÁBJEGYZETEK:

¹ A verseket a kritikai kiadásból idézem: ARANY János, *Zsengek, töredékek, rögtönzések*, s. a. r. VOINOVICH Géza, Akadémiai, Budapest, 1952. (AJÖM VI.)

² ARANY János *Összes művei*, s.a.r. VOINOVICH Géza, Akadémiai, Budapest, 1953, 9. (AJÖM V.)

³ A grippe szóhoz Arany János jegyzete: „Méltó okom van megénekelni, mert vénségemre örökösen fojtogat, s végre is megfojt, mint George Sandot.”

⁴ MILBACHER Róbert: *Roncsolt anyag, fáj gép. Arany János testéről*. In: Uő., *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*. Ráció, Budapest, 2009.

⁵ PÁL Endre: *Arany János betegségei*. Irodalomtörténet, 1986/2., 316–337.

⁶ Arany János jegyzete: „Hiba, mert a Napnak nincs hüvelyke. – Szerk.”

⁷ DÁVIDHÁZI Péter: *Hunyt mesterünk. Arany János kritikusi öröksége*. Argumentum, Budapest, 1994.

Dal fogytán.
 Függ már szögén a hárfá;
 Kapura könyvem bezárva
 Mint egy kriptó.
 Újjam mehez a húrban,
 A versen újra írom:
 Ez tán mocsó.
 Mi harma is, mi harma
 Két egyhangú panaszra
 Belőlem a dal?
 Meg majd szememre lobban:
 „Kívárod, ha így bajod van
 M’ olvasdál!...”
 (1877. nov. 19.)

Arany János
Kapsos könyve

(sem): „Az Arany testét tárgyazó beszéd ugyanis nem evidensen tartozik abba a szövegcsoportba, amely az Arany-diskurzus impozáns architektúrájának alapját képezi. Kimondható talán, hogy az Aranyról kialakult vélekedésrend nem nagyon hajlandó tudomásul venni, vagy inkább melles, sőt zavaró információnak tekinti, hogy a nagy költőnek egyáltalában működő, romló, fájó, egyszóval esendő emberi teste volt.” (97.)

Félreértés ne essék! Az valóban nem túlságosan érdekes és messzire mutató értelmezés, hogy Arany János életrajzát összevetjük a versekben megírt lírai énnel. Erre több, manapság már elborzasztónak ható példa is létezik Arany befogadástörténetében – ilyen lehet például a Pál Endre orvos által jegyzett írás, amely hosszasan értekezik arról, hogy milyen betegségek vezettek arra, hogy Arany Jánosnak ne legyen például hagyományos értelemben vett szerelmi lírája.⁵ Az már sokkal inkább izgalmas kérdés lehet, hogy az az Arany-szövegkorpusz, amelyben a lírai én saját testének leírásaival kísérletezik, miért marad töredékekben, miért nem kerülnek publikálásra, s ezzel az életműnek milyen részlete kerül homályba. A válasz természetesen csak hipotetikus, de lényegében Milbacher állításával cseng egybe: az Arany-kultuszba, amelyet nyilvánvalóan maga Arany is érzékelt, nem férhetett bele egy ilyen tematika. Vagyis a kor költőkről és írókról alkotott képében, több okból kifolyólag, a beteg test képzete tabu volt, de mindenképpen egy elhallgatandó, törlendő rész.

Számos további verstípust lehetne kiemelni Arany töredékei közül, mégis leginkább egy olyan érdemes olvasásra, amelyből egy kevésbé ismert Arany-kép rajzolódik ki: a humoros, önironikus költői én képe. *A reggel* című vers például egy korabeli természettudományos szakszöveg paródiájaként is olvasható:

*Földünk mind hegyesebb szög alatt fordítja keletnek
 A pontot, hol az én pusztai kis lakom áll.
 Szőke világát már az egen terjeszti előre
 A Nap s jelzi mikép fordulok arrafelé.
 Majd pirosabb színt vált, megtörvén fénye a földi
 Fennlebegő párák ködszerű cseppjeiben;
 És, mint nagy gömböt, veti a horizonra csalárdul
 A levegő-réteg vérpirosan hüvelyét.⁶
 Ez még nem nap — ihol szemmel nézhetni beléje;
 Ám, ha derékszög alatt dől zenithemre a fény:
 Égő gáztakarója körét meglátom a Napnak,
 Mely a mi földünknel (szám ide!)-szorta nagyobb;
 Hogy kicsinek látszik, nagy távolléte okozza,
 Oly keskeny szög alatt éri sugára szemem.
 (A reggel. Természetrész, 1881)*

Alcímhez Arany a következő jegyzetet csatolja: „Gáncsolják a költőket, hogy a természetet még mindig a régi tudatlan módon írják le, nem úgy, mint a tudomány haladása kíváná. Ehol egy kísérlet.” Számomra ebből egy olyan kísérletező, kritikus, nagyon egyénített költői önarckép rajzolódik ki, amely csendességében is „radikális” lehet. Hogy

miért hagyja Arany végül töredékben ezeket a szövegeket, miért nem látnak napvilágot soha, arra költői eszménye lehet a válasz: „Arany többször megfogalmazta saját költészetének legfőbb törekvését, melyről úgy vélte, fejlődéstörténeti helyét és hivatását is kijelöli a magyar költészet folyamatában, s ezt mindannyiszor a kompozíció magasabb szintre emelésében, a saját elvére tisztított műegész megteremtésében, s ezáltal a jó szerkezet iránti érzék felkeltésében látta. A minél tökéletesebb kompozíció azonban nemcsak költői gyakorlatának fő törekvése, hanem egyszerűsített kritikus tevékenységének egyik legállandóbb követelménye is, mely az ő szemében főként annak köszönheti kitüntetett szerepét, hogy a mű teljes terjedelmére vonatkozik, s esetleges fogyatkozásaiért az egyes részek szépsége nem nyújthat kárpótlást.”⁷

Különösen érdekes kérdés lehet ez az 1855-ös Arany-mondat fényében: „*Így lettem, mint munkám legnagyobb része, töredék.*” Vagyis, a költői önarckép nem csupán arra utalhat, hogy a már megjelent műveket maga Arany nem feltétlenül tartja remekműnek, mint ahogy azt láthattuk például a *Toldi szerelme* esetében, hanem arra is, hogy a sok ötlet, amely töredékben maradt, az életműnek egy igencsak nagy hányadát adja. Ez utólagos értelmezés természetesen, amellyel csupán arra kívántam rávilágítani, hogy a töredékes írásokban olykor olyan arcképrészletre is bukkanhatunk, amelyet addig nem illesztettünk az Arany-képünkbe. Az Arany-émlékév aktuálisá teszi, hogy arról is beszéljünk, ami eddig még nem került bele ebbe a képbe. ♣

ÖRÖKSÉGÜNK – ARANY

címmel került sor október elején az *Örökség Kulturpolitikai Intézet* legutóbbi rendezvényére a Petőfi Irodalmi Múzeum Vöröszalonjában. A XIX. századi magyar irodalom meghatározó alakjaként Arany János munkássága, szellemi hagyatéka és napjainkra gyakorolt hatása került a kerekasztal-beszélgetés középpontjába. A kulturális emlékezet jelentőségéről, Arany János örökségéről, valamint a fiatalok megszólításáról *E. Csorba Csilla*, a Petőfi Irodalmi Múzeum muzeológusa, az Arany-émlékév kurátora; *Eszes Valéria* magyartanár, a budapesti Eötvös József Gimnázium igazgatóhelyettese; *dr. Szilágyi Judit*, a Petőfi Irodalmi Múzeum főmuzeológusa; valamint *Térey János*, író, költő, drámaíró értekezett az eseményen. A beszélgetést *dr. Kalla Zsuzsa*, a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményi igazgatója moderálta.

Az emlékévként még nem ért véget, s a programok sem csak a fővárosban zajlanak. Nagykőrösön 2018 márciusára megújul az Arany-múzeum, Nagyszalontán pedig rendbe teszik a Csonka-tornyot és az ott levő Arany-kiállítást. A Petőfi Irodalmi Múzeum mozgókiállítás, az *Arany 200 busz* folyamatosan járja az országot, s célja, hogy minél több olyan településre jusson el, ahol korlátozottak a kulturális lehetőségek. ♣

Fali enteriőr a PIM
Arany János-kiállításában